

A. D. Jørgensen.

Nogle mindeord.

Af Johan Ottosen.

Da A. D. Jørgensen for to år siden døde, var der vel næppe et dagblad inden for det danske sprogområde, som ikke søgte at gøre rede for hans livsgæring og at finde udtryk for, hvad dette tab betød. I en af disse artikler blev der sagt omtrent følgende: „Det hedder sig ofte, at ingen mand er uerstattelig. Men her er det ikke sandt. For den særlige sag, som havde al hans kærlighed, vil ingen kunne udfylde hans plads.“

„Sønderjydske Årbøger“ har i disse to år savnet og vil altid savne ham. Han var jo ikke blot Årbørgernes vigtigste medarbejder, han var også deres egenlige skaber. Det er nu 11—12 år siden, at en hel del unge kræfter i den akademiske kreds meldte sig til arbejde. De havde fået øje for, at ungdommen var ved at glemme det danske folkeliv, som levedes syd for grænsen, og de havde lyst til at tage en part i den byrde, kun vidste de ikke ret, hvilken part. De gik da til A. D. Jørgensen. Det var som om han i årevis havde ventet på, at de skulde komme. Han havde i de lange adskillelsens år levet med i sine landsmænds kamp fra dag til dag, glædet sig over den troskab og den snarrådighed, de viste i arbejdet fra dag:

til dag, sørget over det svind af kræfter, udvandringen førte med sig, og ængstedes over, at selve dette, at finde på værnemidler fra dag til dag, optog næsten al værne-kraften. Det har været hans længsel, at der en dag skulde vokse et overskud af arbejdskraft op, et overskud, som ikke slugtes af det allernærmeste krav, men som kunde tjene videre rækkende formål og hjælpe til ligesom at løfte husets tag og åbne vinduerne til længere syn. Han tænkte ikke — som vore modstandere vilde gætte på — at lede den unge begejstring ind på politisk agitation eller demonstration, men ved dens hjælp at give sine landsmænds folkesag en fast underbygning af oplysning. I lange år havde han som ensom gransker arbejdet på dette, udsendt afhandling efter afhandling om sønderjysk historie og sat kronen på dette enkeltmandsgærnning ved sine „fyrretyve fortællinger“. Nu mente han at der var kræfter til at gå videre, til at grundlægge et tidsskrift jævnbyrdigt med modstandernes, som kunde blive et gemmested for undersøgelser af sønderjysk historie, stedsbeskrivelse, lov og ret, og for skildringer af lignende brydninger andensteds. Det skulde vokse op til at blive en rig og altid strømmende kilde til sand og ædruelig oplysning.

I året 1889 begyndtes da „Sønderjyske Årbøger“ Det voksede sig snart fast, fik en pålidelig kreds af læsere, samtidig med at der om A. D. Jørgensen samlede sig flere og flere medarbejdere. Det vakte modstandernes opmærksomhed, man prøvede at slå det ned. Og før disse nye vanskeligheder ret var overvundne, døde den mand, der havde været dets fader og dets sjæl. Det så ud, som om alle sunde lukkedes for det unge lille skib.

Men nu, da det med nye kræfter har begyndt sin fart igen, vender tankerne tilbage til ham. De følgende mindeord gør ikke krav på at give en udtømmende livskildring af manden selv eller en indgående tolkning af hans livsværk og dets betydning. Det billede af A. D. Jørgensen og hans gærning, som det danske bogrige har krav på at få en gang, kan vel ikke tegnes endnu, ialfald ikke af disse liniers forfatter. Dels har ikke tilstrækkeligt kildestof været til min rådighed, dels har jeg stået ham både for fjærn og for nær. Navnlig vel for nær: ved hans fødder har jo næsten alle de siddet som lærlinge, der tager blot en ringe del i arbejdet for vor fælles sag. Hvad her skal tilstræbes, er kun at give et beskedent bidrag til forståelsen af ham, et forsøg efter ævne på at udrede lidt af denne mands ejendommelighed og værd — og en ærlig vedgåelse af vor gæld til ham.

I.

A. D. Jørgensen var som offentlig personlighed, som skribent, som taler og som fører, først og fremmest Sønderjyden. Ikke som den eller den, der er født Sønderjyde, men så for resten præst, politiker eller studepranger, — ikke en gang som den, der er præst, politiker osv. men dog stadig Sønderjyde på bunden, i hjertet, i karakteren. A. D. Jørgensen var Sønderjyden i et og alt. Han var det i sit historiske syn. Han, grænselandets og sprogkampens barn, øjnede overalt i det brogede mønster, der er historiens æmne, og som omfatter religioners stigen og fald, samfundsklassers økonomiske kampe, smagsretningers brydninger, én tråd, der for hans øje fik kraftigere farve end alle andre og blev hans gransknings „røde tråd“: det var vort folks selvhævdelse

som nation i forhold til andre nationer, særlig til Tyskerne. Han var det i sin vurdering af mennesker, af standpunkter og åndsretninger: den grad af sympati, de vakte hos ham, afgang væsenligt af, om de efter hans skøn vilde svække eller styrke ævnen til at holde ud dernede. Men tillige var han Slesvigeren, i samme forstand som han selv har kaldt H. L. Martensen for den sidste Slesviger. Det vil sige, at hans grundstemning mod tysk sprog og dannelse er en velvilje, der kun forvandler sig til fast tilbagevisning, når det fremmede vil skylle vort eget bort. Han har på mange steder i sine skrifter peget på, at Slesvig ikke alene har været bølgebryder mod det tyske hav og ofte overskyldt af dette, men også gennem tiderne været broen mellem tysk åndsliv og nordisk: det sted, hvor man først lærte de fremmedes frugtbare tanker at kende og først blev fortrolig med dem, for så at bearbejde dem og så at sige oversætte dem til brug i Norden. Som ung voksede han op i kendskab til begge nationers sprog og dannelse, som gransker blev han discipel af Tysklands store historikere, som forfatter har han brudt vejen for en mere forstående, en menneskeligere og retfærdigere dom, end mændene fra 1848 kunde fælde, om den slesvigholsteinisme, som dog bragte så onde tider over hans hjemland.

Dernæst er han, i kraft af barndomshjemmets minder om husets og slægtens fortid, af barndommens og ungdommens oplevelser formet til, ja fra naturens hånd skabt til historiker. Det dybeste vistnok i hans sjælsliv, som vi i det hele kan nå til, er en inderlig, løndomsfuld bevidsthed om, at fortid og nutid ikke kan skilles, fordi de er ét; ti vore fædre, de fremfarne slægter, det danske

folk for tusind år siden, de kommer os ved, de er lige så vigtige for os som de nulevende, der er fjærnet fra os ved mile. Som hans åndspræg var, faldt det ham lettere og naturligere i fantasien at gøre springet tilbage i tiden til de døde end udefter i rummet til de samtidige. De døde slægter, fædrene, — de er vort folk, de hører med hver gang vi siger „vi“, „vi Danske“: de kommer os ved, fordi de er os selv. Kommer de andre nationer os ikke ved, — interesserer de ham ikke som historiker? Jo, i samme forhold, som de er i slægt med os. Det er vor gamle stærke slægtfølelse — som i byerne næsten er uddød, men endnu lever hos bønderne —, der hos A. D. Jørgensen er løftet op til en fintmærkende målestok for folkefrændskab. Farvergården, han voksede op i, havde i 150 år været i hans mødrene slægts eje; vidt om i egnen traf han slægtninge. Krigsårene 1848—50 gjorde alle danske Nordslesvigere til én stor familie; en endnu større ring omfattede hele Danmark. Og som hans synskres udvidedes, gik familiefølelsen over på alle Nordboer, ja på alle Germaner. Med umiskendelig varme taler han i „den nordiske kirkes grundlæggelse“ om at — i modsætning til de indadvendte Briter, der ikke brød sig om skønne kirkebygninger og hellige relikvier — Angelsakserne „som alle Germaner havde opladt sans for alt stort og storladent.“ Hyppig, når han skriver om fejderne mellem os og Tyskerne, griber han ordet „frændefolkene“ om de to stridende parter. Her virker ordet som et stilfærdigt tilbud og håb om udsoning på rettens og billighedens grund, som det sømmer sig mellem frænder. Men meget varmere er tonen, når de frænder, han taler om, er „brødrene“ i Sverige og Norge; varmest, når han

tænker på vor egen lille nation, vor egen „folkelighed“, som han ynder at kalde den.

Den bliver for ham en levende organisme, et besjælet jeg, af hvis liv hans eget er betinget, som bladets liv af træets. Som det er barndommens oplevelser, der vækker hans sans for slægternes sammenhæng, således er det ungdommens smærtefulde skuffelse, der giver følelsen dens mystiske dybde. Om det første fortæller han selv 44 år senere (S. Årb. 1892). Det var da han som otteårsdreng i 1848 var vidne til Frederik VII.s modtagelse i Sønderborg og genså de danske soldater efter sommerens kampe i Sundeved: „Hvad jeg den dag for første gang hørte om den fangne Kristian II., forekom mig ingenlunde som et fjærnt og løsrevet sagn, men som et led i begivenheder, der syntes at strække sig tilbage i tiden, i uafbrudt broget rækkefølge, som en stadig fornyet kamp mellem konger og hertuger, danske og tyske hære.“ Om det andet, hans personlige vækst ved ulykkesåret 1864, vidner de ord, han har skrevet om „Sakse Absalons klerk“: „Til at blive historieskriver er det ikke nok at have lyst og ævne til boglige sysler, at være udrustet med skarpsindighed og veltalenhed, tålmodighed og flid: kun den, der har været greben af folkesjælens dødsangst og henreven af dens mægtige attrå efter liv og udvikling, vil kunne vindes fortrolighed og formå at tolke dens fortid med myndighed.“

Der er ordet: myndighed. Det, han har at meddele, kræver at høres for dets eget værd. Derfor behøver han intet effektjageri, ingen søgen efter pointer, hvor de ikke frembyder sig af sig selv, ingen detaljeret udmaling af tidernes ydre tilhør som dragter, kakkelovne og te-

kopper, ingen apokryfe anekdoter og kvikke indfald. Den historiske farve må hos ham komme indenfra. Han vil kun dyrke „den gennem århundreder øvede og dog så sjældent opnåede kunst, at sige det simple simpelt og det store med værdighed.“¹⁾ — „Myndighed“ og „værdighed“ — det er kendmærkerne på, hvad han vilde nå som historisk fremstiller. Derfor stræber han at udforme sig en ren og ædel stil, klar og alvorlig, men ikke farverig. Dens virkning ligger særlig i dens personlige varme, som stundom er udbredt over hele afsnit, men oftere bryder glimtvis igennem den rolige fremstilling.

Det hyppigste glimt af denne du'gte varme er det, at han så ofte taler om sit folk og land i første person. Meget sjælden finder man hos A. D. Jørgensen det udeltagende og tilsyneladende upartiske „de Danske“, som ellers yndes af historikerne; han foretrækker at sige „vi“, „vore forfærdre“, „vort folk“ — udtryk som i almindelighed kun digterne har valgt. Til andre tider glimter det frem i et billede, en stærkt personlig ytring (som de her anførte fra afhandlingen om Sakse) eller — i det mundtlige foredrag — kun ved en betoning, en egen klang lagt ganske let over et enkelt ord.

Ved disse simple, usøgte midler opnår A. D. Jørgensen ofte, hvad andre historikere forgæves tilstræber ved et stort apparat af beskrivelser og åndrigheder: at gøre fortiden levende for læserne i den betydning, at den bliver et element i deres eget liv, får del i deres følelser og del i deres beslutninger. Han er — som det er blevet sagt om den franske historiker Michelet, der når det

¹⁾ „Sakse Absalons klerk“ s. 241.

samme ved helt andre midler — fortidens genopvækker. At han har denne ævne, skylder han sin kærlighed til fortiden og til dens uopløselige sammenhæng med nutiden. Denne særegne kærlighed og denne særegne ævne er den fødte historikers egenskaber. Han kan fejle i enkeltundersøgelser, senere granskninger kan ændre nogle af hans resultater; — men historikerens navn og ære kan ingen tid tage fra ham.

Fortid og nutid er udaskillelige: formasteligt at ville forvanske fortiden og voldføre nutiden for derved at løsrive fremtiden, det tredje led i den uopløselige kæde. Og når dette forsøges, tilmed i hans hjemland, hans slægts land, hans fædres land, da gribes han i sine inderste hjært fibre. Dette er hans eget væsen i dybeste forstand imod, det er ham for argeligt. Derfor bliver det ham umuligt at stå som en iagttager og tilskuer, der nøjes med at føle med den ene part og mod den anden. Han må leve med og arbejde med, fra dag til dag og fra år til år. Og i måden, hvorpå han arbejdede med, lægger hans ævners og følesæts art sig mest ejendommeligt for dagen. Forsigtig, taktfuld, sky for offentlighedens larm, udviklede han i denne sag en noget anden række af sine egenskaber end den, der navnlig trådte frem i hans historiske forfattervirksomhed. Som historiker brød han nye baner, lod en dristig fantasi bygge vovelige gisninger og kombinationer. Som arbejder i den fælles folkesag var han kold i sin dom, varsom i sine råd, ikke en foregangsmand, næppe nok en fører, men en klog og tilbageholdende leder.

Hvilke egenlig A. D. Jørgensens herskende egenskaber var, måtte stille sig forskelligt for den, der kun

kendte ham som offentlig personlighed, forfatter og taler, og for den, der tillige kendte ham på nærmere hold. For den første måtte det se ud, som om hans særmærker var en dyb, mystisk følelse og en storladen, om end ikke farverig fantasi. For den sidste kunde det let se ud, som om hans egenlige væsen var den kolde forstand. Han så skarpt og skeptisk på mennesker, var kølig og hård i at vrage dem, der forekom ham uægte og dumme, eller som blot ikke passede for det, han vilde have frem. Han havde et fint, måske for tvivlende øre, for den, hvis ord var stærkere end det, der lå bag dem. Da han som ung mand var lærer hos „gamle Schneekloth“ i København, hændte det tit, at lidt fraseglade kolleger blev genstand for hans kolde sarkasme. En enkelt af disse kolleger har mange år efter jævnligen omtalt ham som en snusfornuftig person uden poetisk sans. Ofte fandt man ham tør, savnede lune, det som Fransk mændene kalder *esprit*, kvikke overraskende indfald. Ja, i hans bøger træffes disse egenskaber kun sjældnen, — han vilde jo tale med „myndighed“ og „værdighed“. Sagen er imidlertid den, at det ikke blot var i kraft af beslutning og selvoptugtning, at han i sin offentlige færd kun viste de alvorligere og tungere sider af sig selv; — det at kunne så at sige udlevere sig selv i spøg er frugten enten af en lykkelig natur eller af slægtleds fortrolighed med vor æstetiske kultur, og ingen af delene var fuldt faldet i hans lod. Deraf kom det, at hvor han trådte frem offentlig eller ytrede sig overfor fremmede, udfoldede hans væsen sig aldrig helt utvunget. Det var, som om disse smalle læber aldrig kunde kruse sig til et smil. Anderledes hvor hans personlighed optrådte friere, ligesom

i daglige klæder. I sit hjem, mellem nogle få gode venner, eller dog mennesker han trode godt, kunde han være en stor skælm. Og det endog på områder, hvor han ikke var spag at bides med, såsom overfor kritik af hans videnskabelige produktion. Jeg har f. ex. for mig et brev fra ham af 10./7, 97, som jeg anfører lidt af for slutningspunktummets skyld:

„Tak også for Deres venlige anmeldelse af „1814—38“¹⁾ i Letterstedt. Som De nok kan tænke, synes jeg bedst om den, af hvad der er fremkommet. Jeg må jo være glad over, at dog enkelte fordomsfrit kan følge min fremstilling, uden straks at se sig forarget på den. Men hvad skal det blive til, når fortsættelsen kommer? Da vil mine anmeldere ikke engang hilse på mig, som dog Abner hilsede Roland, før han stak ham, med et: Hil være dig, min herre! — Dog, den tid den sorg.“

— Således som her den holbergske Abner og Roland forvandler hele bitterheden til lune, gik det ham ofte til daglig. Sommetider var hans lune drilsk og skarpt, oftere var det helt godlidende, ja overgivent, så man mærkede, han holdt af spøgen for spøgens egen skyld. Når han sad ved et møde eller en højtidelig fest, iført sit tillukkede væsen, og en patetisk taler så kom lidt galt afsted, da beholdt hans ansigt sine rolige træk; men passede man på, kunde man fange et hurtigt sideblik til vennen, et blik der lyste af den inderligste poliskhed. Det var den samme A. D. Jørgensen, som jeg tit har hørt en jævnaldrende ven skildre, som han var i 60'erne. Da boede han som ungt menneske i det hus, hvor kafé

¹⁾ I Danmarks Riges Historie.

„Himmerige“ var i stuen. Når vennen fra Flensborg kom til København, besøgte han regelmæssig Jørgensen, helst sent på eftermiddagen, da Jørgensen på den tid i almindelighed var fri. Så sad de i timevis på Jørgensens værelse og talte om forholdene hjemme i Slesvig, i dybeste alvor og så inderlig optagne deraf, at tiden løb fra dem. Kom der da en pause, og de havde siddet og sét alvorligt på hinanden, — da kunde A. D. Jørgensen springe op og udbrøde: „Ja — tak skal du have for det. Men nu trænger vi sandelig til at live os op med lidt københavnsk morskab. Nu vil vi gå hen og høre en vise og se en god komiker.“ Så fulgtes de to ad til et sangerlokale i nærheden af Nikolajtårn, hvor en puklet komiker sang døgnets gadeviser. Bagefter gik de til en lille butik i Skindergade og købte de viser, der havde moret dem mest, — f. ex. den endnu ikke glemte „Skomagermester Løjdi.“ Dette hans skælmeri forsvandt ikke med årene, men åbenbarede sig kun for få. I hans sædvanlige foredrag og taler kom det ikke frem. Alligevel var der lejligheder, hvor den alvorlige og værdige rigsarkivar også i taler i større krese kunde røbe den spøgéfugl, der bode i ham. Det kunde ske, når han var sammen med Sønderjyder. Der følte han sig, som om han rigtig var i sin familie; — og det havde han jo ret i.

Men hvor kunde denne mand få alt det udrettet, som han faktisk fik? Han passede en stor æmbedsgærning, fik tid til at blive grundlærd og skrive en mængde værker, holde mange foredrag, — og endda mærkede man aldrig, at arbejdet overvældede ham. Kom man for at tale med ham, var han altid til ens tjeneste og passiarede løs, tit i timevis. Hvor fik han tid til alt? Det ligger vist

at A. D. Jørgensen alle dage havde stærkt herredømme over sig selv. Han hørte ikke til de blodrige og livsgrådige naturer, som drikker alt det af livets vin, som de kan få. Hvor han kommer til at skildre en sådan griskhed efter livsglæde og elskov som hos Griffenfeld og Johannes Ewald, dømmer han derom uden nogen som helst sympati. Han har aldrig selv ødt sin tid på livslystne krumspring, men været arbejdsom og flittig alle dage. Derfor fik han tid til så meget. Han var den absolute modsætning [til Holbergs Vielgeschrei, den stundesløse, der altid har travlt og aldrig får noget gjort.

II.

Som allerede antydet, er hoveddragene i A. D. Jørgensens personlighed bestemte ved hans oplevelser som barn og som ung mand. Ja, man tør sikkert gå videre. Man tør sige, at ikke blot hans følemåde, tænkesæt og området for hans virksomhed udspringer af denne kilde, men at mangfoldige af hans konkrete arbejder, opfattelse af enkelte, særlige historiske spørgsmål, valget af hvilke æmner han kastede sig over, hos ham i usædvanlig høj grad har sin rod i hans opvæksts og ungdoms historie. Et kort overblik over denne vil føre os til et punkt, hvorfra hans store videnskabelige og folkelige virksomhed synes at oprinde som med naturnødvendighed.

Adolf Detlev Jørgensen fødtes i Gråsten den 11. juni 1840. Han har selv udarbejdet sin faders og moders slægtetog, som han 1884 lod trykke „som håndskrift“. Et uddrag af den vil være af interesse.

Faderen var farver Markus Adolf Jørgensen i Gråsten (se om ham Rossens biografi i Nordslesvigsk Søndagsblad 1891).

Farfaderen Asmus Jørgensen, fabrikant i Flensborg.
 Oldefaderen Jakob Jørgensen, bager i Flensborg.
 Tipoldefaderen Jørgen Jakobsen, bager i Flensborg
 på Frederik IV.s tid.

Moderen Marie Elise Margrete Bahnsen var adoptivdatter (niece) af farver Woller i Gråsten.

Hendes virkelige fader var Bartholdt Bahnsen, farver i Åbenrå.

Hendes farfader, farver i Åbenrå.

Hendes oldefader, farver i Åbenrå.

Hendes tipoldefader, farver i Åbenrå.

Hendes tiptipoldefader farver i Haderslev og Åbenrå.

En anden række af moderens stamfædre kan føres helt op til o. 1500, til en Momme Andersen, købmand og rådmand i Tønder.¹⁾ Til en tredje linie af moderens slægt hører herredsfogden Nis Henriksen, som 1523 optrådte på Urnehoved ting for at få bønderne til at svingte Kristian II. En fjerde linie fremviser navnene Andreas Højer fra Karlum, grundlæggeren af vort retsstudium, naturgranskeren J. C. Fabricius fra Tønder og oldgranskeren Georg Zoega fra Daler.

Dette uddrag af slægtbogen må være nok. Det viser tilstrækkeligt, på hvilken plet af jorden A. D. Jørgensen har hjemme. På de afsnit i slægtbogen, som

¹⁾ Til denne linies forgreninger hører adskillige bekendte mænd, såsom Kristian VI.s hofpræst Bluhme, statsmanden Bluhme, der flere gange var minister, og hvem vi skylder den heldige afløsning af sundtolden under Frederik VII., konrektor Overbeck i Flensborg († 1796), hvis navn er indhugget på Skamlingsstøtten. Se om ham Allens sproghistorie I. 420 og II. 12.

hedder „forældretavlerne“, opregnes nogle og fyrretyve mænd og kvinder; de er alle fra Sønderjylland, næsten udelukkende fra dansktalende egne.

Ved hans død kunde man i enkelte aviser læse, at han stammede fra „småkårsfolk“. Det er fuldstændig galt. Slægttavlerne viser så at sige helt igennem velstående borgerfolk. Han er fra barndommen af, hvad han af følesæt vedblev at være hele livet, søn af den ret velstillede, virksomme mellemklasse; den havde han socialt instinkt fælles med, den ejede hans naturlige forkærlighed. Det er tillige den borgerlige oprindelse, som satte sit præg på hans første barndomsdannelse. Som hørende til borgerklassen var begge hans forældre oplærte på tysk. Han selv gik — naturligvis — i tysk skole, og for undervisningens skyld taltes der i hjemmet — naturligvis — tysk med børnene. Dette var i fyrreerne. Den nationale kamp var begyndt, faderen var egnens danske fører. Men endda følte bevidst dansksindede forældre det ikke som en fare at tale tysk med børnene. Således havde dannede forældre båret sig ad med deres børn så langt nogen kunde huske tilbage. Og den lille dreng, som skulde blive det danske sprogs elsker og dyrker, voksede op med de to sprog i forskellig rangstilling: dansk landsmål som byens og navnlig legekammeraternes naturlige sprog, men uden den røgt og berigelse, som det for et barn vanskeligt får uden gennem undervisningen, — og tysken som det ganske vist mere fremmede, men dannelsesproget, det der gav overklassepræget. Ja — hveranden søndag trådte også dansk frem som et civiliseret sprog, der kunde udtrykke åndelige begreber. Det var imidlertid i gode hænder hos præsten Jørgen Brag

en af hertugens ivrigste tjænere; folk på stedet mindes endnu, at han behandlede den danske gudstjæneste overmåde ligegyldigt.

At stormen nærmede sig, kunde endnu knap mærkes i det stille indegemte Grasten bag de store skove. A. D. Jørgensen har i Sønderjyske Årbøger 1889 i den afhandling, der åbner tidsskriftet, på s. 31 til 33 tegnet billedet af den lille flække i 40'erne, den gang „alle mennesker kendte hinanden og de fleste havde siddet på de samme skolebænke.“ Og han fortsætter: „Mon nogen plet i Nordslesvig blev således rystet op ved begivenhederne 1848 som denne by, af hvis indbyggere den ene halvdel med lidenskab hang ved hertugen, den anden halvdel ved konge og fædreland, medens fjendtlige hære gjorde den til udgangspunkt for deres blodige kampe i Sundeved?“

Den lille dreng, der endnu ikke havde fyldt 8 år, så med et de store historiske tildragelser rykke helt ind i hjemmets egen kres. Det må have været kort efter oprørets udbrud d. 23.—24. marts 1848, at faderen kaldte sine børn sammen og forbød al tysk tale i sit hus. Nu var man vågnet: Dannelsens sprog, overklassemærket — det var nu en fare, en fremmed, en fjende. Det må vel også være omkring ved denne tid, at drengen havde følgende oplevelse, som A. D. Jørgensen selv har fortalt mig uden at tidfæste den. Han — som kun havde lært at læse i tyske bøger og som selv talte det danske sprog i gråstensk form — fandt en dag, da han støvede om på loftet, en dansk bog (efter broderen A. P. Jørgensens mening har det været en gammel salmebog). Han kiggede i den, prøvede at stave sig frem — og opdagede, at han var i stand til at læse det danske bogsprog, som

ingen lærer havde lært ham. På egen hånd gjorde Drengen her den vigtige opdagelse, at dansken duede til mere end til leg med Gråstens drenge og passiar med egnens folk, at den førte ind til bøger og til åndsliv. Her foregik i det små det samme, som hændte hele den del af det boglærte og dannede Slesvig, som overhovedet holdt sig til Danmark: i den ellefte time, da den endelige opgåen i tysk nationalitet syntes at forestå, da vejen derover ikke syntes længere end vejen tilbage til forfædrenes folk, da får de med ét øje for, at det danske fører ind til et folkeliv, og da vælger de. Således var det gaet den Haderslev købmand P. H. Lorenzen få år tidligere. Hvad Blichers Himmelbjærgtaler og Lehmanns breve havde været for den 50årige politiker, det blev den gamle glemte bog for det 8års barn.

Øjet var abnet. Begivenhederne sørgede for, at det umulig kunde lukke sig igen. I de første dage af april 1848 så Gråstenerne flankekorpsset drage mod Bov; nogle uger efter kom vore atter forbi, på tilbagetoget til Als. Så slog Tyskerne sig til ro i Sundeved; den 28. maj sloges man på Dybbølbjærg og Tyskerne dreves vest for Gråsten; den 5. juni var her igen kanonbrag. Næste år kæmpedes påny her i egnen, ved Ullerup. Så fulgte den svenske besættelse af Nordslesvig; i juli 1850 så man atter danske soldater, på marchen mod syd til Isted og Frederiksstad.

Alt dette behøver blot at antydes. Drengen levede de tre år midt i begivenhederne.

Nu kom fredsårene med arbejdet på at genoprette, hvad der var brudt ned.

III.

De forholdsregler, som Tillisch og Regensburg efter treårskrigen traf for at skaffe det danske sprog fuld lige-
stilling med tysk i alle forhold, har som bekendt i ad-
skillige punkter været genstand for stærk fordømmelse. Så sikkert som det nu end er, at skole- og kirkeordningen
i Angel mødte en uovervindelig uvilje i befolkningen og
hverken kom til at styrke det danske sprog eller det
danske sindelag, bør man ikke, i sin dog altid bagkloge
fordømmelse af dette led i sprogordningen, lade sig forlede
til at bryde staven over dens andre vigtige led. Tillisch's
ordning af retssproget, som i hele Mellemslesvig gav
den anklagede valget mellem tysk og dansk forhør og rets-
forhandling, ligesom — i samme distrikt — enhver kunde
affatte sine skrivelser til øvrigheden i det sprog der faldt
ham nemmest i pennen, kom uimodsigeligt det billige og
retfærdige så nær som muligt. En lignende dom må man
fælde over ordningen af de to sprogs stilling i hertug-
dømmets lærde skoler. Det tyske Slesvig beholdt sin
tyske latinskole i byen Slesvig; det danske fik, som allerede
Kristian VIII. havde bestemt, sin danske latinskole i Haders-
lev. Flensborgs lærde skole blev begge sprogs hjem. Denne
undervisningsanstalt, til hvilken A. D. Jørgensen blev så
nøje knyttet, først som lærling og siden som lærer, og de
store oplysningssamlinger som knyttedes til den, fortjæner
en lidt nærmere omtale.

Flensborg havde før 1850 en ren latinskole, indrettet
således, at kun de disciple, der nåede helt igennem den
og blev studenter, fik nogen virkelig enhed i og afslutning
på deres skoledannelse. Der havde længe i Flensborgs
købmandsstand rådet utilfredshed mod dette. Byen Flens-

borg brugte nemlig ikke skolen til produktion af studenter, men som en højere borgerskole, skønt den efter sin plan slet ikke egnede sig til det. I året 1851 foretog rektor Simesen en undersøgelse af, på hvad måde den var blevet benyttet i de sidste 8—9 år. Den havde i dette tidsrum haft 80 udenbys og 87 indenbys disciple. Af de første 80 — for største delen Nordslesvigere — var halvdelen blevet studenter; men af de 87 unge Flensborgere var kun 2 dimitterede fra skolen til universitetet, 5 var blevet studenter andensteds, medens 80 havde forladt skolen på et tidligere trin og var gået over i borgerlige stillinger. Allerede 1829 havde Flensborg andraget om oprettelse af en realundervisning. Dette var i 1848 endnu ikke blevet til noget; man lå midt i planerne og forsøgene, da oprøret kom.

I 1851 satte den danske styrelse sig da for at skænke Flensborgerne alt, hvad de havde bedt om 1829. Den klassiske og den reale dannelse skulde stilles lige, samtidig med at hertugdømmets to sprog fik fuldstændig samme kår ved skolen. Meningen var, at børn fra tyske hjem og børn fra danske hjem her skulde lære at blive kammerater, tilegne sig det sprog, de ikke kendte fra hjemmet, som et andet modersmål og derved lære tålsomhed og med tiden kærlighed til den nationalitet, som fra hjemmet ikke var deres egen. Derfor gennemførtes i hele skolen fra nederst til øverst fyldig undervisning både i dansk og tysk; de andre fag deltes mellem de to sprog så ligeligt som muligt; kun i religion valgte forældrene frit barnets undervisningssprog. Og skønt det optog forholdsvis mange timer at give to sprog den fremtrædende stilling som modersmål, indrettedes den nye reallinie så-

ledes, at den i alle fag førte eleverne lige så vidt, som det skete i kongerigets realklasser.

Forholdene førte det med sig, at den nye ordning måtte indarbejdes med et for største delen nyt lærerkorps. Skolens tidligere rektor Lübker, en særdeles dygtig videnskabsmand, der af sine modstandere fik det lov, at han også var en udmærket skolemand, hørte til det udpræget tysksindede parti og hverken kunde eller vilde medvirke i det nye styresæts tjeneste. Han forlod skolen allerede i vinteren 1849—50; andre af lærerne tog deres afsked eller afsattes, så at kun få blev tilbage af den tyske lærerstab, vistnok kun Schumacher, Dittmann, Kühlbrandt og Schnack. De ledige pladser udfyldtes af danskdannede lærere, af hvilke ikke få viste sig som fremragende dygtigheder. Der var de to udmærkede filologer Thomsen og Fibiger, Monrad, hvis gærning efter 1864 gør hans navn uforglemmeligt i Nordslesvig, og Engelhardt, der blev en af vore ypperste arkæologer. Ledelsen lagdes i hænderne på Helsingør latinskoles bestyrer Simesen, hvis fader var fra Flensborg; han selv var født i Fredericia 1810. Hans uddannelse var særlig matematik; man vilde ved hans udnævnelse til rektor i Flensborg understrege, at reallinien skulde være en hovedting, ikke et forsømt tilhæng på latinlinien. Skønt det slesvigholstenske parti i Flensborg modtog den ny ordning og de ny mænd med mistænksomhed, voksede skolen hurtigt og stærkt. Før 1848 havde den i reglen talt 70—80 disciple, i efteråret 1848 som følge af krigen endog kun 52. I 1852 viser programmet 111 disciple; i 1855 er der 218; programmet 1863 har 295, og i skoleåret 1863—64 har der sikkert været over 300. En ny skolebygning var opført; den indviedes 1862.

I forbindelse med latinskolen sattes to væsentlig nye institutioner, en oldsamling og et bibliotek. Oldsamlingen grundlagdes ved at regeringen 1852 købte de oldsager, som havde tilhørt afdøde justitsråd Jaspersen fra Nakskov, og som for største delen var fundne i Angel; Engelhardt blev dens bestyrer. Det var frugtbare år for den nordiske arkæologi, og det unge musæum i Flensborg fik hurtigt stor betydning. I 1853 påviste Worsaae for første gang den forhistoriske periode, som hedder den ældre jernalder; få år efter viste Sønderjyllands jordbund, at den gemte en sjælden rigdom netop fra dette nyopdagede tidehvert, og Engelhardt grundlagde sin berømmelse ved at tolke de sønderjyske funds betydning. 1856 indkom til Flensborg nogle oldsager, fundne i Torsbjærg mose ved Sønder Brarup, og 1858—60 fik Engelhardt mosen systematisk undersøgt. Udbyttet var meget stort: klædningstykker, våben, smykker, værktøj, romerske mønter osv. fra tiden 2—300 år efter Kristus. Engelhardt fremsatte straks en forklaring af, hvorledes alt dette oprindeligt var hengemt, en forklaring, som man nu synes at vende tilbage til som den rette. Torshjærgfundet gav stødet til flere moseundersøgelser, deriblandt af Nydam mose i Sundeved, hvor man fandt den 75' lange båd, der vilde være blevet Flensborgsamlingens stolthed, men som efter 1864 førtes til Kiel sammen med alle de andre oldsager, fremdragne og tolkede ved dansk forskersnille. — Et bibliotek af latinske og tyske bøger ejede Flensborg skole fra gammel tid; det var i nyere tider slet forsynet og brugtes kun lidt. Efter oprørskrigen tog regeringen fat på at udvide det, så det kunde blive en god og rig kundskabskilde i flere retninger, navnlig den hidtil forsømte: fædrelandets litteratur og

sprog. I 1857 var det nået til 6750 bind, 1859 havde det 8000. Den vigtigste udvidelse stod endnu tilbage; den skyldtes en extraordinær bevilling af den kongelige kasse (23. april 1860) på 5000 rdl. Også fra private kom der store gaver, således fra en unævnt mand i Sverige 133 bind, for en stor del sjældne og kostbare værker. Medens de tidligere store anskaffelser havde forsynet biblioteket navnlig med mange naturvidenskabelige værker, omfattede denne sidste store forøgelse værker om Nordens historie og litteratur. Programmet 1863 indeholder et katalog over den. Hele listen, meget tæt trykt, tager side 5 til 47, deraf de historiske værker s. 5 til 34, og broderparten heraf er værker om Sønderjyllands historie.

Et fjærde led i bestræbelserne for at gøre Flensborg til hertugdømmets intellektuelle midtpunkt var tidsskriftet „Slesvigske Provinsialefterretninger“, der begyndte at udkomme 1860. De er forløber for „Sønderjyske Årbøger“. — Alt dette tilsammentaget viser et forstandigt og dygtigt arbejde for at give den sønderjyske bondenationalitet dens værdighed og adel tilbage. Det giver os tillige nogen forestilling om det åndelige jordsmon, i hvilket A. D. Jørgensen vilde have fået sin gærning, om Slesvig var blevet ved Danmark. Føj hertil, at Flensborg ligeledes var bleven midtpunktet i Slesvigs styrelse og knudepunktet i dets politiske liv som stændernes og øverstedomstols sæde. Flensborg var ikke gjort til en hovedstad eller universitetsby, men den var nu i henseende til politisk betydning og oplysningsmidler det samme, den længe havde været i forretningsliv og foretagsomhed, en rangklasse højere end Danmarks andre provinsbyer.

A. D. Jørgensen blev 1853 sat i Flensborg latinskole

Hvis han havde gået hele skolen igennem, vilde han være blevet student 1859 eller 1860. Men han tabte i løbet af nogle år lysten til at gå i latinskole; som han en gang (1894) udtrykte sig i en privat samtale: han syntes, at kulturen var nedværdiget ved Madvigs latinske grammatik. I en alder af 17 år var han fuldstændig led ved skolegangen. Hvorledes kan dette rimes med, at Flensborg latinskole havde netop mellem sine filologer både åndfulde mænd og dygtige lærere? Jeg har selv 20 år senere haft Fibiger til lærer. Skønt han da ikke længere stod i sin fulde kraft, var han en fortræffelig lærer, med vågen sans for åndsindholdet i de klassiske værker, i besiddelse af en humoristisk veltalenhed, som gjorde hans tanker let tilgængelige for unge mennesker, og langt fra at være en grammatikpedant. Om Thomsens og Monrads læreregenskaber har jeg af en af A. D. Jørgensens daværende kammerater kun hørt lovord. Forklaringen ligger vistnok i, at A. D. Jørgensen kun gik mellemklasserne igennem og aldrig kom op i de højeste latinklasser. Den madvigianske latinskole havde sin styrke netop i de sidste skoleår, hvor man kom i lag med de klassiske værker også fra indholdets side, og hvor danskundervisningen var litteraturstudium; i de lavere klasser, hvor latin- og græsklæsningen og for det meste også dansktimerne kun gik ud på grammatik-øvelse, kunde den være forfærdelig åndløs, — og kun denne part af den fik A. D. Jørgensen at gøre med. Hertil kommer, at han utvivlsomt i åndelig udvikling og indre oplevelser var forud for sin alder og navnlig forud for den kost, skolen bød ham. I konfirmationsalderen var han og et par nære venner stærkt optagne af nyrationismen; det var genstand for deres alvorligste

overvejelser, om de med sandhed kunde lade sig konfirmere. Med begejstring læste han tysk poesi; den kunde man få for en billig penge hos boghandlerne, medens dansk litteratur var dyr og svær at opdrive. Og under poetisk læsning og fortrolige samtaler med vennerne om tilværelsens største problemer levede han de nye og stærke stemningers år, de fine og rige år, for hvilke sproget kun har det uretfærdige ord lømmelårene og det usmagelige ord puberteten. Og skolen gav ham Madvigs grammatik.

Samtidig blev han øjensvag. Lægen, Dr. Silverberg, rådede ham til at gå fra læsningen, da han løb fare for at blive blind. Faderen spurgte ham, hvad han da vilde. Han svarede: „enten landmand eller studere.“ Således gik det til, at han 1857 forlod latinskolen og blev elev på Avnbølgård (hovedparcel af den 1855 udstykkede herregård) hos en Duus. Det nye friluftsliv har sikkert skærpet den sans for naturforholdenes indflydelse på mennesket, som i hans historiske værker røber sig gennem de talrige og friske redegørelser for de geografiske forhold. Men han er nu blevet ene med sin poesi og sit sværmeri; en af vennerne fra den tid husker hans breve som fulde af romantikens blå længsel efter det fjærne og de henfarne: „mig længes efter de sjæle“, skrev han. Han måtte arbejde strængt, grave grøfter, „skyv gårde“, køre gødning og sten. Det tog hårdt på ham; i foråret 1858 fik han gigtfeber og lå længe. Imidlertid var øjnene blevet gode, gigtfeberen gik over, og han var fortvivlet over at skulle på landet igen. Han betroede sin broder, at han længtes tilbage til bogen, men turde ikke sige det til faderen. Broderen tog sig på at sige det, og han fik lov at komme til læsningen igen. Men nu drejede det sig ikke

om at blive student. Det gjaldt kun at få realexamen for at blive polytekniker. Han kom tilbage til Flensborg, gik hver af de øverste realklasser igennem i $\frac{1}{4}$ år og tog derpå med store karakterer realexamen. Det blev den eneste examen, han tog i sit liv.

Så rejste han til København og blev der i henad 4 år. Han skulde blive polytekniker eller noget lignende, ialfald naturvidenskabsmand, og gav sig til at studere i den retning. Men samtidig så han sig om i litteratur, mytologi og historie. Hans litterære dannelse havde hidtil væsenlig været tysk: først nu gik det op for ham, at der eksisterede en stor nordisk litteratur. Han havde læst tykke værker om germansk mytologi; først nu opdagede han, at denne germanske mytologi var nordisk, særlig islandsk, og lærte N. M. Petersen at kende. Vennerne husker ham fra den tid som en stærkt åndelig bevæget yngling, med interesser overalt, men allevegne lidt til side for det sædvanlige. Han levede sit eget fantasi- og tankeliv, men læste samtidig hulter til bulter: naturfag, poesie, historie, islandsk, filosofi. Han var for så vidt lykkeligere end om han var blevet student efter reglen: selv opvakte studenter plejer kun at tillade sig den regelløse åndelige indsamling i rusåret og kaster sig derefter over examensfagene. A. D. Jørgensen, som nu engang var kommen udenfor studentertrædemøllen, levede en fri, bevæget, mangesidig, personlig rustid i henved fire år. Uskolet og samtidig rigt bevæget som han var, prøvede han sine kræfter på en af universitetets prisopgaver, en behandling af Stærkodder-(Starkad-)sagnene.¹⁾ Universi-

¹⁾ Denne oplysning ligesom mange småtræk i det foregående skylder jeg professor H. Matzen.

tetets dom om hans arbejde anerkendte hans begejstring for opgaven, men betonedede samtidig arbejdets umodenhed og tilkendte det ingen pris. Denne blev vundet af en ung mand, som senere fik en fremtrædende stilling i dansk politik, daværende stud. theol. Frede Engelhardt Bojsen. Disse års tilsyneladende planløse læsen af alt muligt har bagefter vist sig overordenlig frugtbar for A. D. Jørgensen. Han blev derigennem mindre skoleret, men flersidigere. Han har, i de videnskabelige specialiteters tid, værnet sig mod den ensidige dygtigheds udtørreren. Som i Th. Bangs tale (i A. D. Jørgensens bog om Griffenfeld) har han følt, at „musernes kor kan ikke opløses“. Griffenfeld havde studeret naturvidenskab i to år; A. D. Jørgensen havde gået lignende veje. Disse ungdomsårs mangefarvede erkendelsesglæde findes igen i bøgerne om Steno og Griffenfeld med deres skildringer af det 17de hundredårs alsidige videnskabsmænd, og i den lyst, som skal have besjælet ham i hans sidste år, til at lægge historien lidt til side og kaste sig over æstetik og filosofi.

Kort efter sin flytning til København var han blevet lærer hos Schneekloth. Det så ud til, at undervisning skulde blive en livsgærning for ham, da han fra 1. marts 1863 blev „hjælpelærer“ ved Flensborg latinskele og således flyttedes tilbage til Sønderjylland. En af hans tidligere kammerater og nu disciple (Th. Graae) har efter hans død skildret det indtryk, han gjorde ved sin tiltrædelse. Graaes klasse — daværende V latin — nærrede på forhånd ikke stor velvilje for den ny lærer i dansk: „han var jo ingenting, ikke engang student, og han havde gået i skole med os.“ Da trådte A. D. Jørgensen ind, smuk, af en egen blond finhed. Han så endnu yngre ud

end han var; det dunbløde fuldskæg gjorde ham ikke mandigere eller ældre. Hans fremtræden var stilfærdig, næsten bly. Ganske jævnt udtalte han, at han var glad ved igen at træffe sammen med gamle skolekammerater; trods de forandrede forhold håbede han, de altid vilde betragte ham som en ven. Dermed vandt han straks drengene. Og respekten —; ja, det mærkedes snart, at der bag hans fordringsløse, kammeratlige væsen lå en fast vilje. I kort tid blev han afholdt, næsten elsket af eleverne. „Man kedede sig aldrig i hans timer.“

Men Regenburg havde større planer med den unge mand end blot at bruge ham til lærer. Han skulde samtidig forestå det ovenfor omtalte bibliotek, der nu var offentlig tilgængeligt. Således syntes A. D. Jørgensens livsbane nu være afstukket. Som han selv i de sidste år havde levet i den glæde, bøger og studier skænker, skulde han skabe samme glæde for andre ved at styre, bruge og frugtbargøre den rigdom, her var samlet. Der er ikke tvivl om, at han har set på sin fremtidsgærning med både ærbødighed for dens betydning og med kærlighed. Og tillige vilde der nok levnes ham selv tid til at fortsætte og uddybe sine egne studier. Det var en tid, da der ligesom øjnedes gryet af en ny videnskabelig erkendelse. Fra Nydam og Torsbjærg kom de nye skatte ind til musæet i Flensborg. Og i 1862 var der udkommet en lille bog, som gjorde revolte i dansk historisk-sproglig granskning. Det var Jessens disputats „Undersøgelser til nordisk oldhistorie“, som på en helt overvældende tankestræng måde satte skel mellem, hvad der virkelig vides om vor ældste historie og hvad der er løs gætning, og som med ubønhørlig logik anvendte sprogvidenskabens

sikre metode og dens resultater på ¹gængse teorier og påstande. Om A. D. Jørgensen allerede da tænkte på selvstændig forskning, må stå hen. Muligvis har han endnu den gang følt sig lykkelig nok ved at lære af andre og mærke, at hans blik derved udvidedes og forståelsen voksede.

1864 kom. Flensborg skole skulde omkalfatres. Hele det arbejde, der var begyndt for at give hertugdømmets danske nationalitet fylde og selvfølelse, skulde slettes ud. Under krigen, fortælles det, kaldte civilkommissæren v. Zedlitz en dag Jørgensen op til sig og opfordrede ham som født Slesviger til at træde i de ny herrers tjeneste. Da han mødte et bestemt nej, ytrede han med et skuldertræk: „Det gør mig ondt, ti så vil De heller ikke kunne få nogen gærning i Deres folk.“

For anden gang drog A. D. Jørgensen til København.

IV.

En stor ulykke prøver karaktererne og røber dem. De stærkeste gør den hårde og sanddru; de blødeste knækker den over til slattent føleri. Men de fleste binder sig skyklapper for øjnene, synger, hurraer og tivoler sig fra det. Det er „maskeradedansen i Danmark“.

For de unge dygtigheder, stemplede til at være de første, der lige stod færdige til at tage deres plads i folkets liv, har 1864 været af afgørende betydning. Nogle, som i forvejen havde sat sig lidt udenfor det dannede, dominerende, nationalliberale borgerskab, spredte sig over bondelandet for at kalde på „folkets slumrende kraft og vid“. Andre var der, i hvis sind mindet om vor politiske og militære selvovervurdering åd sig ind som besk forargelse, så det blev dem et livskald i tide og utide at

minde os om, at vi er så elendig små. Der var også dem, som med ét så, at Europas intelligens var vokset langt forud for os, og viede sig til at lede de dristigste nye tanker ind over Danmark. Alt hvad dygtigt, skarpt og stærkt der siden blev talt og gjort af disse mænd, begynder med den sanddru og bitre erkendelse af vor egen del i ulykken. Den samme ærlige trang til at komme ud af fantasterierne og løgnene gjorde A. D. Jørgensen til kritisk historieforsker, til nedbryder og rydder. Han har det fælles med andre jævnaldrende, at han ser, vi havde gået om i illusioner, som vi måtte ud af. Det særlige for ham er, at det, som han føler det som sit kald at gå kritisk efter, ikke er samtidens politiske begreber, men hele vor nationale historie gennem tusinde år¹⁾.

Den kritiske historieforskning, hvis grundlægger i Danmark han blev, var ikke i et og alt noget nyt. Det nye var, at den af ham blev principmæssig gennemført. Som alle store videnskabelige fremskridt er den i sin kerne noget ganske simpelt og indlysende. Den er det samme, som sandhedskærlige mennesker, der ikke vil ud-sætte sig for at løbe med sladder, gennemfører i det daglige liv. Får de en historie fortalt om Per eller Povl, spørger de: „hvor ved du det fra“. Og skriver historien sig ikke fra et menneske, som både selv har set hvad der er sket, og (som ellers har vist sig som en pålidelig person, så tror de ikke på historien og bringer den ikke

¹⁾ At 1864 påvirkede hans sjæleliv på denne måde, er ikke nogen hypotese bygget på arten af hans forfatterskab. I året 1894 gennemgik han i længere samtale med mig hovedpunkterne i sit liv, idet jeg samtidig skrev det væsentligste op. Ved denne lejlighed udtalte han, hvad her er meddelt om, hvorledes han følte sig kaldet til den historiske kritik.

videre. Ganske det samme er grundsætningen for den kritiske historiegranskings metode. Før granskeren giver sig til at tro f. ex. på en middelalderlig krønike og fortælle dens indhold videre, undersøger han, på hvad tid krøniken er skrevet, af hvem den er skrevet, og hvorfra dens forfatter har fået sine meddelelser. Finder han da, at krøniken ikke bygger på oplysninger fra folk, der selv kan have set det de fortæller, men på ældre optegnelser, da holder han sig til disse sidste og bryder sig ikke om, hvad den yngre krønikeskriver har lagt til af sine egne gisninger. Denne metode var langt tidligere og langt skarpere anvendt af tyske lærde end af danske. Det første stød til at forstå den, fik A. D. Jørgensen af Jessens ovennævnte disputats. Nu arbejdede han videre, især med vor ældste historie, hvis bedste kilder findes i udenlandske samtidige skrifter, til dels samlede af Pertz, hvis store værk¹⁾ blev A. D. Jørgensens vigtigste vejleder.

Men det lå ikke for hans natur blot at bryde ned og rydde tomter; hans fantasi var uophørlig virksom med de kendsgærninger, som hans kritik lod blive stående, for at forme den historiske bygning, der kunde rejses af dem. Eftertiden, som i den metodiske kritik ser en selvfølgelig ting, vil lettere få øje på denne anden side af historikeren A. D. Jørgensen. De ofte meget dristige fantasibygninger, han opførte af få bygningsæmner, tiltrækker sig allerede nu mere opmærksomhed end det rydningsarbejde, der ligger forud for dem. Hvem var mon hans forbilleder i denne positive virksomhed? Han nævnte selv med særlig taknemlighed Curtius's Griechische Geschichte for dens levende — men også højst

¹⁾ Monumenta historica Germaniæ.

dristige — skildring af det græske folks kolonianlæg rundt ved Middelhavets kyster.

Medens han i årene lige efter 1864 planmæssig fordybede sig i sådanne studier, tjænte han igen sit brød som lærer hos Schneekloth. Han underviste især de lavere klasser og fortsatte denne virksomhed indtil 1870. Også på dette område stod han over gennemsnittet. Nuværende skolebestyrer Schneekloth omtaler med stor beundring en „hjemstedsbeskrivelse“, A. D. Jørgensen havde udarbejdet som indledning til geografiundervisningen. Hvis håndskriftet hertil endnu findes, burde det vistnok fremdrages, f. ex. i „Vor Ungdom“. Han beholdt altid mindet om sin skolegæring kær, og hvert år vedblev han efter dens afslutning at deltage i Schneekloths skoles skovtur. Endnu 1897 skriver han: „Jeg kan endnu få stærke pædagogiske anfægtelser, når jeg ser en lærebog i historie“.

I 1868 offentliggjorde A. D. Jørgensen sin første historiske afhandling. Årene 1861—68 er altså hans videnskabelige modnings år. Det træffer sig så heldigt, at der foreligger et kildemateriale fra disse år, som giver os fyldige oplysninger om hans udvikling i denne tid. En kres af Sønderjyder i København, næsten alle unge, stiftede 28./3. 1866 et „Sønderjysk Samfund“, som hver uge holdt et møde med foredrag eller diskussion. Dets protokoller er særdeles interessante. I et par år førte det en livlig tilværelse. „Da stod alt sønderjysk i nyhedens glans, omgivet af en særegen poesi,“ udtalte A. D. Jørgensen et par år senere. „Det store tog herover havde sat sindene i bevægelse i den tid; udsigt til en stor krig mellem Østrig og Prøjsen, hvoraf mange ventede sig næsten eventyrlige ting, forøget trang til at søge sammen for at

dele håb og skuffelser. Og således blev det ved en stund: så kom freden og § 5, så de 47's tog til Berlin, så den altid nærmere indlemmelse i Prøjsen, valgene og udskrivningen. Men dermed var det også til ende; ti udskrivningen berøvede Slesvig sin ungdom og sit forsvar, og den mørke alvor blev den herskende. Skattebyrder var ikke nær så poetisk en ting som forfølgelse af enkelte mænd, slagsmål og scener af enhver art, som de forekommer i et land uden ordnet regering.“¹⁾ Samfundet bestod indtil 17. marts 1870, levede altså i 4 år. I de 3 første år tog A. D. Jørgensen virksom del i det, først aom menigt medlem, derpå som sekretær og endelig som formand. Samfundet havde straks sat sig for at udgive en sangbog. Jørgensen kom ind i det udvalg, der skulde redigere den, trak sig snart tilbage og blev modstander af, at Samfundet ofrede sine kræfter på den sag. Sangbogen udkom til julen 1866; „et andet oplag, det var påtænkt at gøre samfundet til forlægger og udbreder af, fik jeg forhindret, under idelige kampe,“ skriver han. Derimod var det hans yndlingstanke at skabe et bibliothek: „næsten fra begyndelsen af tænkte jeg derpå“; det kostede kamp og arbejde, men endelig fik han det vedtaget, og 3. decbr. 1868 begyndte udlånet: „Samlingen bruges stærkt.“ Endelig var Jørgensen en flittig foredragsholder.

Bortset fra enkelte store aftner, da ældre berømt-heder optrådte — således holdt Regenburg i 1866 foredrag om Karl Moltke, i 1867 læste Mantzius op, Bjørnstjerne Bjørnson holdt både tale og oplæsning —, var

¹⁾ I mødet den 5. marts 1868, referet af A. D. Jørgensen.

A. D. Jørgensen samfundets flittigste og betydeligste taler. Hans udtalelser har interesse på flere måder. Der er tilfælde, hvor de oplyser, hvorledes samtidens politiske brydning tog sig ud for den unge Nordslesviger —, således fra 7. novbr. 1867 „nogle almindelige bemærkninger om den modsatte stemning før og efter 1864, idet den gang det konstitutionelle, nu derimod det nationale var det næsten enerådende. Den gang stod England som vort ideal (Dagbladet - Times), nu Frankrig; — den gang sparede man penge (Tschernings tid), nu gav man hærlov osv.; — den gang forenedes landets beboere i bondevenneselskabet, nu i skyttelag — osv. osv. Henviſning til, at Tyskland opnåede sin enhed netop ved alt sligt, som vi før så ned på, — turnvæsen og sangforeninger. 1864 er et vendepunkt, ikke udad, men fremad, blot i en anden og sundere retning.“ Alt i alt et godt udtryk for en synsmåde, som var ved at brede sig i disse år (Mads Hansens viser), men som blev slået ned 1870 i Sedans dalkedel. Men betydningsfuldere end dette er de historiske foredrag, A. D. Jørgensen holdt, i hvilke vi har hans videnskabelige personlighed på et tidligere trin, end offentligheden lærte den at kende. Det vil have interesse at se, hvor meget af den færdige A. D. Jørgensen der allerede da var til.

For det første møder vi her nogle af de æmner, som han senere behandlede med størst forkærlighed: Den 20. septbr. 1866 talte han om vendepunkterne 1439 og 1460. Den 4. febr. 1867 om Kristian VI. Den 23. og 30. jan. 1868 om Absalon og hans tid. Den 4. marts 1869 om Niels Ebbesen. Dernæst er de synspunkter, han senere fastholdt, åbenbart allerede valgte. Det første

foredrag er ikke gengivet i protokollen, det om Kristian VI. er udførlig referet, det om Absalon kort, det om Niels Ebbesen ret udførligt, men af en anden (Andr. Nielsen). Dog genkender vi let A. D. Jørgensen i Nielsens referat, når det f. ex. hedder: „Det kan med sikkerhed antages, at en vidt udbredt sammensværgelse mod grevens person har været bragt i stand mellem de jyske riddere, men visselig har Niels Ebbesen været hovedmanden, og tillige har det sikkert været fædrelandets frelse og ikke alene private hensyn der ledede dem.“ Eller i foredragets slutning, der opfatter hertug Valdemar som Danmark hengiven. Det fyldigst gengivne foredrag er imidlertid det om Kristian VI. Det forekommer mig at have så stor interesse, hvad Jørgensen allerede i sit 27de år havde på hjerte derom, at jeg her — til sammenligning med hans senere behandling deraf — giver et udførligere udtog.

Først fremhæves, at Kristian VI's vigtigste ministre 1730—35 ikke var tysksindede: Iver Rosenkrans var dansk, og brødrene Pless nærrede forkjærlighed for England. Derpå understreges, at Kristian VI. hævdede Københavns borgerstand og så at sige skabte dets håndværksstand. Den københavnske borger, som under Frederik IV. var genstand for Holbergs satire, var en antikvitet, da teatret genåbnedes.

Var nu alt tysk under Kristian VI? „Når jeg nu vil tale imod denne mening, så vil jeg begynde med, at det er en kendsgerning, at der i dette øjeblik er et nationalt dansk folk til, så blomstrende som nogensinde. Når vi ser dette og så alligevel bemærker, at der er meget tyskeri iblandt os endnu, så fristes man let til,

gjenem en halvt historisk, halvt lyrisk betragtning at finde en eller anden tid, som man særlig kaster skylden på for de brøst, der er i nutiden. Og som sådan har Kristian VI's tid været særlig yndling. Men dette er ikke den rette måde at tage sagen på. Der er brøst nu, der var brøst dengang, og både ved nutid og fortid er der stor forskel på en halvt historisk, halvt lyrisk sorg — og en dyb, sand anger over den brøde, der er begået; det er overfor historien som overfor personer, overfor sig selv. Den sidste er en sand følelse og ægger til dåd. En sund og sand betragtning af fortiden med dens bitre og med dens store minder giver os oprejsning uden at gøre os overmodigé, ydmyger os uden at knuse eller svække.“ — Derefter følger et overblik over den tyske påvirkning fra oldtiden af. Idet han omtaler Niflungesagnetets vandring fra Tyskland til Norden og lignende ting helt ned gennem tiderne, siger han: „Mange af vort folks bedste rørelser har deres kilde i Tyskland; men fordi vort folk har været livskraftigt, har det omplandet spirerne i vor egen jord, og den har båret ægte nationale frugter.“ Således også i Kristian VI's tid, der rummede sønderjyske navne som Hojer, Bluhme, Evald og navnlig Brorson, og det fra Tønder-egnen, som først 1713 var kommet under kronen. „Hans tid i det hele synes mig at kunne lignedes ved asken Yggdrasil. Orme gnave vel på roden, men dog hæver sig dens løv prægtig grønt over Urdskilde, — denne fælles lov for alt åndeligt liv, der leves i jordisk forkrænkelighed.“

Selv om man kun kender A. D. Jørgensen fra de 40 fortællinger, vil man genkende næsten alt det, den 26årige unge mand her siger: dommen om Kristian VI. og

hans tid, fremhævelsen af, at Hojer, Bluhme osv. er Sønderjyder, det dybt forstandige og modne syn på vor dannelses forhold til den tyske; — ja endog det skønne billede med Yggdrasil findes igen i de 40 fortællinger, dér anvendt på den danske bondes liv i stavnsbåndstiden.

Vi er nu til ende med A. D. Jørgensens vandre- og læreår. I 1868 fik han sin første afhandling trykt, 1. jan. 1869 blev han assistent i kongerigets arkiv. Under 11. marts 1869 står der i Sønderjysk Samfunds protokol:

„Formanden meddelte, at han snart agtede at indtræde i ægtestanden, og for at han kunde nyde hvedebrødsdagene i ro i det fjærne Vesten (Amerikas mølle), vilde han fratræde sin post.“

Den 24. marts 1869 holdt han bryllup med frk. Ida Marie Pedersen fra Randers.

V.

Hans ydre livshistorie siden da er snart fortalt. Som menneske levede han et utvivlsomt lykkeligt familieliv. På den æmbetsvej, der havde åbnet sig for ham, rykkede han frem på en efter danske vaner hurtig måde. Planer, som navnlig C. Paludan-Müller havde næret om at få ham knyttet til universitetet, førte ikke til noget. Han blev ved sine arkiver og gjorde her et gennemgribende og grundlæggende arbejde.

Med hvilke følelser han stod ansigt til ansigt med de dokumenter — håndfæstninger, pantebreve, skøder, jordebøger osv. —, som gemmer mindet om fædrene, „denne rigets dyre skat“, kan man læse i hans værk om Griffenfeld på det sted, hvor han fortæller, at denne fik arkivet under sig. Samme ærbødighed, samme anelser om, hvad ny kundskab om og kærlighed til Danmarks

fortid her udfra kunde skabes, som han må have følt i svagere grad, da han som ung sattes til biblioteket i Flensborg. 1874 rykkede han op til fuldmægtig, og efter C. F. Wegeners Død blev han 1. jan. 1883 gehejmearkivar og tillige leder af „Kongerigets arkiv.“ Ved en lov, som vedtoges 30. marts 1889, fik han en ny ordning af hele vort arkivvæsen ført ud i livet, således, som det efter hans erfaringer stod for ham som nødvendigt. I København samledes alle arkivsager vedrørende rigsstyrelse og rigsinteresser i Rigsarkivet, medens nye provinsarkiver skulde samle og bevare arkivsager vedrørende de enkelte landsdele og derved søge at frelse mange værdifulde vidnesbyrd, som trindt om i rådstuearkiver lå hen unyttede og udsatte for tilintetgørelse. Som „rigsarkivar“ sattes han i spidsen for hele institutionen. Han ledede udgivelsen af arkivernes skrifter, søgte især at oplyse rigsstyrets historie og arkivernes indretning. Han forstod at gøre benyttelsen af rigsarkivets indhold let og behagelig. Vi kan for en meget stor del takke hans æmbetsvirksomhed for det opsving, som studiet af utrykte kilder og deres udgivelse har taget.

Men dette har kun umiddelbar betydning for de historiske forskere. For almindelige mennesker, som blot er historiske læsere, har det langt større interesse, hvad han har udgivet af sine egne afhandlinger og bøger. Der kan ikke her være tale om at give en liste over det alt sammen. Den, der ønsker at læse alt, hvad A. D. Jørgensen har skrevet, bør gå et af vore større bibliotekers katalog igennem — f. ex. kataloget fra bogsamlingen på Margretes Minde — og derefter lede videre i „Højskolebladet“, „Vort Forsvar“ osv. osv. Kun et overblik over hovedgrupperne er her på sin plads.

Det første afsnit af A. D. Jørgensens forfattervirksomhed går til omkring 1880. Det er den tid, da han er mest opfyldt af sin kritiske metodes betydning, og da han — det hænger nøje sammen dermed — især sysler med vor ældre middelalder. Hvorvidt virkede hans metode som noget nyt? Jeg har derom spurgt den forsker, som nu fremfor alle står som den historiske kritiks første mand og de unge videnskabsmænds lærer deri, professor Kr. Erslev. Han fremhævede en debat fra først i 70'erne — om Harald Hårdrådes tog til Limfjorden —, hvori han selv som ganske ung havde prøvet sine kræfter, men som iøvrigt førtes navnlig af Japetus Steenstrup, Gustav Storm og A. D. Jørgensen, idet han tilføjede: „Jeg følte virkelig den gang, at A. D. Jørgensen havde øje for et princip, som vi andre — måske med undtagelse af Gustav Storm — ikke forstod: det, at han først og fremmest spurgte: „hvorfra kan egentlig Islænderne have vidst besked?“ Jeg husker også, at Erslev, der ellers i mange ting er A. D. Jørgensens afgjorte modsætning, i 1883 eller 1884, da han lige var bleven professor, overfor os studenter slog sin opfattelse af A. D. Jørgensens videnskabelige betydning fast ved at sige om de 40 fortællinger: „et værk af vor første historiker.“ Til denne A. D. Jørgensen middelalderlige periode hører først en række studier over vore folkeviser, Dannevirke, middelalderens samfundsforhold o. lign.¹⁾ og dernæst det store værk. „Den nordiske kirkes grundlæggelse og første udvikling“, — et værk som er fremragende i vort bogrige ikke blot ved sin skarpe vurdering

¹⁾ De fleste af dem er nu trykte i A. D. Jørgensens „Historiske afhandlinger“ I—IV, hvis udgivelse endnu ikke er fuldendt.

af kilderne og sin umådelige samlerlærdom, men tillige ved sine stadige udsyn fra Nordens historie til den almindelige europæiske udvikling og ved sin klare og friske fremhævelse af de geografiske betingelses betydning for historiens gang. Efter 1880 vendte han sig til senere tider og udsendte en række studier fra enevældens tidehærv, mest monografier. Til dette afsnit hører bøgerne om Zoega (1881), Niels Stensen (1884), Brorson (1887), Johannes Evald (1888) og navnlig den omfangsrige og mærkelige skildring af Griffenfeld (1893 til 1894). I samme tid udgav han sine vigtigste folkelige skrifter. Det ypperste af dem er „Fyrretyve fortællinger af fædrelandets historie“, som sikkert kendes af alle læsere af „Sønderjyske Årbøger,“ eller ialfald bør kendes. De er helt igennem en åndfuld, mandig og fædrelandssindet personligheds udtryk; men i mangfoldige afsnit er de mere, er de det sammentrængte og afklarede udbytte af en stor videnskabsmands førstehånds forskning. Mange år senere udfyldte han dem ved to bind „Fortællinger af Nordens historie“, som endnu næppe har fundet den opmærksomhed, de fortjener. Endelig skrev han det meste af en udførlig „Sønderjyllands historie“. Omstændighederne gjorde, at den ikke blev trykt mens den var ny; senere hen ønskede han den ikke udgivet, han syntes ikke den stod mål med hvad han nu havde nået. Men man kan sige sig selv, at den må indeholde meget, der kan virke befrugtende på eftertidens historikere; det er derfor i høj grad at ønske, at det efterladte manuskript — under visse betingelser — blev tilgængeligt. — Endelig trådte hans historieskrivning ind i sin sidste periode: det 19de århundrede. Hertil kan regnes hans udgave af

Fru Heibergs erindringer med de mindre artikler, som angrebene på dette værk fik ham til at skrive, studierne over forfatningsforhold i Danmark siden 1814, foredraget om „Kristian VIII. og den danske sag i Nordslesvig“ og navnlig VI. bind af „Danmarks riges historie“, som han kun nåede at føre ned til 1852.

VI.

Ud af disse mange bind, A. D. Jørgensen har skrevet, kan man ikke blot læse sig en betydelig historisk viden til om de æmner, bøgerne har til genstand, men tillige en rigdom af træk til forståelse af det menneske, som har tænkt og skrevet dem. Blandt alle vort slægtleds fremragende historiske værker er A. D. Jørgensens de mest personlige. Det viser sig allerede i deres grundsyn.

Lad os til sammenligning genkalde os den synsmåde overfor det danskes skæbne i Slesvig, som var gængs før 1864, og som vi alle ubevidst har optaget i os, før vi kunde dømme selvstændig derom. Det var billedet af et dansk land, som tidlig kom under „de holstenske grever“. Og siden blev det bestandig fortysket. Fortysket af greverne, fortysket af kongerne, fortysket af de gottorpske hertuger, af adelen, af embedsmænd, af kancelliet, af skolelærerne. Igennem mange hundrede år hørte vi ikke stort andet, end at det blev tyskere og tyskere. Det var så overvældende med det tyskeri, at vi undrede os egenlig over, at det ikke for mange hundrede år siden var blevet helt slut på det danske. Men henimod 1840 blev det tyske igen til noget fremmed, noget indvandret; det danske viste sig igen at råde ned til Dannevirke, det var det rette hjemfaste i hele Slesvig, tyskeriet var idel dunst. Således var det billede, der

bundfældedes i vor populære historieskrivning og den folkelige opfattelse.

Men de linier, A. D. Jørgensen — navnlig i de 40 fortællinger — har draget for sit hjemlands historie, ser anderledes ud; de er ikke nogensteds brudte, om end de går i kurver. Først tager han sit stade i vor ældre middelalder, da Sønderjylland er dansk i samme grad som Sjælland eller Skåne. Han dvæler med glæde og kærlighed ved de mange minder, vi har fra den tid. Når tyske videnskabsmænd tror at kunne slå en streg over al den udvikling her hjemme, som ikke kan forklares ud fra tysk påvirkning, da fører han udførligt bevis for, at de har uret i at „forvandle vore fædres stolte minder til en dårlig kopi af Hansestædernes herlighed.“¹⁾ I Abelssønnernes tid glemmer han ikke at fremhæve, at disse hertuger dog stadig var danske fyrster og danske kongeætlinge. Så følger tiden, da Holstenerne tog landet; A. D. Jørgensen fremdrager, hvorledes denne erobring stadig var omstridt, og understreger især, at Erik af Pommern langt fra var den „tyske“ pligtforglemmende konge, men en udholdende forkæmper for Danmarks ret. Og således helt igennem; ved alle de vendepunkter, vi er oplærte til at se som udelukkende sejre for det danskfjendtlige element, betoner han deres tosidige karakter: Kristian I's valg 1460 var nærmest en vinding for Danmark, fyrstepolitiken i det 16de århundrede gavnede indirekte de danske bønder ved at fri dem for en mængde adelsmænd osv. osv. Kristian V var ingenlunde så tysk, som man har villet gøre ham til; Kristian VI. var

¹⁾ „Slesvigs gamle Stadsret.“ I de „Historiske afhandlinger“ II. s 170 o f.

snarest dansk og desuden en virksom og dygtig mand. Ved alt dette gør han to ting forståelige for os: at der har kunnet vedblive at holde sig en dansk befolkning i det halve Slesvig, hvilket før syntes ubegribeligt, og at tysk og dansk folkesæt bægge har århundredes hjemstavnsret i landet, hvilket før halvvejs fornægtedes. Det er hans dybe trang til at søge sammenhængen og derudfra vinde forståelse, som har ledet ham.

Den samme følelse for årsagssammenhængen lægger sig for dagen i hans mest gennemgribende behandlinger af det hele Danmarks historie. Ser man kun på det ydre, er Danmarks historie en rad pludselige og vilkårlige revolutioner: katolicismens fald 1536, enevælden 1660, Struensees forsøg 1770—72, folkefriheden 1848. Han tror ikke på disse pludseligheder, ti han forstår dem ikke. Han søger derfor bagved dem efter den jævne fortsatte vækst, som må ligge til grund for dem. Allerede i bogen om „den nordiske kirkes grundlæggelse“ er han på sin post imod den forklaring, der vil hidføre Danernes omvendelse fra enkelte ydre iøjnefaldende handlinger, og i stedet påpeger han århundreders tillæmpning og udvikling. Han ynder derfor heller ikke den radikale, doktrinære personlighed, som skyder det givne forarbejde til side for at skabe det ny ud fra sin bevidsthed — og det lige lidt enten radikaleren hedder Monrad eller Griffenfeld. Stærkt kom denne synsejendommelighed frem i hans sidste år, da han havde taget Kristian VIII. op til ny granskning og troede i ham at se den udmærkede forkæmper for udviklingeus sammenhæng. Hans nye opfattelse af Kristian VIII. førte ham tillige ind på en mere kritisk dom over den nordslesvigske rejsnings mænd fra fyrrerne,

der nu syntes ham at være meget uforstående og utålmodige, når de ikke vilde give tid og vente på kongen. Det er også den historiske sammenhængsfølelse, som drev ham til at skrive de interessante kapitler i „Danmarks Riges Historie“ om det tyske elements betydning i hertugdømmerne — og ikke mindre hans fædrelandske pligtfølelse. Som mottoet lød på en afhandling fra forrige århundrede, som han fandt i rigsarkivet: „Mit folk! De, som prise dig salig, de bedrage dig.“ „Den salighed, der er blevet prædikeret for os,“ — skrev han kort før sin død til L. Hertel,¹⁾ — „er, at vi har haft ret, altid ret, at vi altid har været de uskyldig lidende osv.“ Op imod denne „salighed“ stiller han historiens sandhed: vor ret var ikke en absolut ret, men begrænset af „Slesvigholstenernes relative ret“ — d. v. s. at århundredes udvikling havde skabt en tysk folkedel i Slesvig med ret til at være der, men uden den ret til at undertrykke den danske, som den så ofte har villet tilrive sig.

Et andet grunddrag, som genfindes i hans værker, er sansen for og beundringen for den organiserende ævne, ordner- og styrerævnen. Underligt nok har mange fået det indtryk, at A. D. Jørgensen havde forkærlighed for den udsvømmende følelse og dens vage billeder med udviskede linier. Intet kan være falskere. Han æklede ved det udsvømmede og formløse, og han elskede det klare og formfaste. I „den nordiske kirkes grundlæggelse“ tager han bestemt parti imod den britiske kirkes „hensmæltende og formløse“ natur, dens brist på sans for organisation, dens mangel på tugt og lovbunden form —

¹⁾ Højskolebladet 1897 nr. 49.

og for Roms myndighed og selvtillid. „Romerkirken bandt sig selv med altid snævrere bånd, ligesom hin nordiske gud, hvis kraft voksede, alt som han spændte sit styrkebælte.“ Selv var han da også i besiddelse af den ævne, han her beundrer. For ikke at tale om det område, hvor hans allerdybeste interesse lå, trådte organisationsævnens tydelig frem i hans arkivvirksomhed, hvor han var en både udmærket dygtig og myndig chef.

Ud fra det her fremdragne kan man næsten slutte sig til hans opfattelse af samtidens brydninger. En dybere indsigt i hans syn på dem vil fremtiden få, når hans efterladte måtte finde tiden kommen til at udgive den redegørelse for hans livsvirksomhed, som han nedskrev i 1896. I store træk kan det dog skitseres her, dels ud fra minder om adskillige samtaler, dels ud fra hans offentlige udtalelser.

Ligesom hans tanker om dansk politik 1868¹⁾ står i et noget fjærnt forhold til den udvikling, den faktisk tog efter 1870, således blev han vistnok altid ved at stå noget til siden for vore nye partiformer. Fra venstre skiltes han allerede ved, at dette parti straks satte parlamentarismen som sit første krav, medens han tænkte sig, at folkets selvstyre først måtte underbygges ved en grundig omordning af vort retssystem, således at befolkningen blev aktiv deltager i retsplejen som i vor gamle provinsloves dage. Kampen om Københavns befæstning, som den udformede sig i 80'erne, drog ham nær til højre. Om han end ikke kunde slutte sig helt til den

¹⁾ Se ovenfor S.

form, selvbeskatningen tog — han havde ønsket, at den havde sat sig et mere overkommeligt formål, f. ex. at forsyne hæren med nye geværer —, støttede han stadig forsvarsbevægelsen og dens blad. Også i rent storpolitisk henseende var han mere af en højremand, end det i almindelighed trodes. I samtaler med mænd af modsat mening gjorde han således gældende, at det i virkeligheden ikke var et så stærkt brud på vor forfatningsudvikling, når regeringsmagten ordnede militærvæsenet uden den almindelige valgrets samtykke: kun fra 1849 og til 1855 (1852?) havde den almindelige valgret haft militærbudgetterne under sig; fra 1855 til 1866 havde de været under Rigsrådet, d. v. s. unddragne den almindelige valgrets indflydelse, som kun til dels havde fået sin gamle, kortvarige myndighed over dem tilbage. I hans øjne var ikke junigrundloven det afgørende ord i vor frihedskamp, men grundloven af 1866 var „det endelige kompromis“, elastisk nok til altid „at lægge magtens tyngdepunkt der, hvor arbejdet for folket som folk udføres“. Når han således stod det politiske venstre temmelig fjærnt, behøves det ikke at siges, at socialdemokratiet var ham endnu mere fremmed. Men den anden side af bøndernes og arbejdernes vækkelse — oplysningsværket — havde han meget kær. Vor højskoles ledende krese stod han, som almindelig bekendt, nær. Det er værd at tilføje, at han også med glæde stillede sine kundskaber til rådighed for det københavnske oplysningsarbejde i „Arbejdernes Læseselskab“ o. lign. foreninger. Nogle af hans ypperste foredrag ere fremkomne ved højskolemøder eller foreningsmøder.

Tiden efter 1870 blev jo også i litterær henseende

en ny tid for Danmark. A. D. Jørgensen måtte efter hele sin natur stå uvilligt overfor den nye, oprørske strømning i det dansk-norske åndsliv. Den indtraf desuden på en tid, da hans ungdom forlængst var afklaret, da han i sig havde optaget de arter af poesi, som var blevet ham kære, — en alder, da vi næsten alle hører op med at være åbent modtagelige, men lukker os af, hver inden for sin grænse, med sit personlige eje. A. D. Jørgensen søgte helst tilbage til Kierkegaard, Dante og i sine sidste år til Shakespeare. Det meste af, hvad naturalismens tid skabte, tillagde han ikke den værdi, som størsteparten af ungdommen gav det, og bedømte det i det hele mere efter dets tankeindhold end efter dets fuldendthed som kunstværk. „Kejser og Galilæer“ var i hans øjne et storværk, „Vildanden“ ikke. Georg Brandes følte han som sin modsætning, men var langt fra at underkende hans store betydning og sluttede sig til den kres af mænd, som søgte at skaffe ham statens anerkendelse i form af forfatterløn. Det var vistnok Brandes's værk om Shakespeare, som gav A. D. Jørgensen anledning til at fordybe sig i denne digter. I hvert fald var det det nævnte værk, som brød isen mellem de to mænd. Den 10. juni 1896 skrev A. D. Jørgensen følgende brev:

Højstærede hr. dr. Brandes.

Idet jeg slutter læsningen af Deres værk om Shakespeare — det er læst uno tenore i få dage — føler jeg trang til at sige Dem hjærtelig tak for dette udmærkede arbejde, både for den store nydelse, det har beredt mig personlig som læser, og for den varige berigelse, det vil være for vor litteratur. Jeg har i Deres

bog ikke blot beundret den rige ånd, men også følt den mest levende sympati for det varme hjerte og den dybe harme, hele den omfattende og usammensatte medfølelse for menneskelivets kår, som er nedlagt i den.

Måske vil De hertil bemærke, at dette og meget andet og bedre alt er sagt Dem fra mange sider; at jeg udtaler det, er da også mere for min egen skyld end for Deres. Jeg vilde nødigt regnes blandt de utaknemmeelige, hvor noget betydeligt bydes; og den personlighed, der udtaler sig i Deres værk, kan næppe være helt ligegyldig for den intellektuelle glæde at vide sig forstået også af fjærnerestående samtidige.

Med udmærket højagtelse

A. D. Jørgensen.

Vender vi da til slutning blikket tilbage over hele hans liv, da viser det sig også i den forstand som et historisk liv, at der er den dybeste indre sammenhæng i det fra først til sidst. Alle hovedlinier i hans mandomsgærning følges tilbage til ungdommen og barndommen; og skønt han kaldtes bort længe før man kunde vente hans livsværk fuldendt, er der næppe i hans ungdomsliv et eneste løfte, som hans gærning ikke har indfriet. Hans ydre livsvilkår formede sig til dels efter fremmede viljer, hans indre liv og hans virksomhed formedes ud fra hans egen personlighed. Selv for det våben til national styrkelse, som han i sin ungdom blev sat til at varetage som bibliotekar i Flensborg, og som de ydre ulykker slog ham af hånden, fik han senere i livet lejlighed til at smede en erstatning. Måtte den slægt, der nu vokser op i Nordslesvig, få øje for, hvad den ejer i sin store

bogsamling i Flensborg, og bruge den med den kundskabsiver, som A. D. Jørgensen håbede. Det er godt at tænke på de nærmeste krav, bedre er det at ruste sig også til fremtidens.

Af og til har man i de senere år jævnstillet nutidens sønderjyske forkæmpere med fyrrernes. Vil man gennemføre denne sammenligning kommer A. D. Jørgensen til at fylde to mænds plads. Som forskeren og forfatteren, som den, der i al sin fædrelandske troskab, dog er retsindigt dømmende overfor modparten, er han vor tids Chr. Paulsen. Som mester i de gode råd har han Flors plads. Ved sin personligheds fylde synes han mig betydeligere end bægge: visere end Paulsen og klogere end Flor.

I den lille trop af udmærkede historikere, som Danmark i nutiden ejer, er A. D. Jørgensen noget for sig selv. De andres ligemand i skarpsindighed, flid og viden, men ved sin personlige indsats den ypperste mellem ligemændene. Havde han nået at forme sin opfattelse af et historisk spørgsmål, var den ikke blot en erkendelse, der skænkede ham forståelsens glæde, men en faktor i hans viljesliv, en æggelse til handling. Han forkyndte den, ikke alene fordi det er godt at udbrede kundskab, men fordi den nye kundskab skulde blive en medvirkende årsag i vore beslutninger. Han følte sig viet til at finde, at vidne om og overbevise os om det ubrydelige, lønlige samvær mellem vort folks fortid og fremtid. Han måtte tale.

Derfor talte han med myndighed.

